

Marin ZANINović

STOLJEĆE NASTAVE ARHEOLOGIJE U HRVATSKOJ

Pregledni članak
Article de revue
Primljeno:
Reçu: 1994.02.14

Marin Zaninović
HR-41000 Zagreb, Hrvatska,
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
I. Lučića 3

Označavajući ovim skromnim načinom naš lijepi jubilej, svijesni smo da je stoljeće u razmišljanjima arheologa samo mali vremenski razmak, kao uostalom i u životu pojedinih naroda. Hrvatski je narod, međutim, kao europski i sredozemni narod, imao tu sreću ili nesreću da je zauzeo klasični povijesni i arheološki prostor na razmeđu istoka i zapada i tome tijekom čitavoga svoga postojanja plaća i danak, što je nažalost slučaj i u našim danima. Izrazita svijest o sebi prisutna je u Hrvata od onoga trenutka, kada su stigli na obale Jadranskog mora i kada su naši kneževi i kraljevi klesali svoja imena i svoje titule u kamen. Time su stvorili jedinstvenu osobnu kartu svoju i svojeg naroda, kakvih je malo u onovremenskoj Europi 9. i 10. stoljeća. Te su dokumente na svijetlo dana izvukli naši arheolozi i time već davno zatvorili usta onima koji su znali tvrditi da smo narod bez povijesti.

Već je velikan našega i europskoga humanizma Marko Marulić u pismu svome prijatelju Dinku Papaliću 1510. godine, podsjećao kako su zajednički po ruševinama Salone tražili spomenike naših predaka i neke sakupili i prenijeli u palaču. Po tome je Marulić na neki način i otac naše muzeologije i arheologije. To naime napominjem da ne bi pomislili da je naša arheologija započela tek u 19. stoljeću, jer su njeni tragovi daleko dublji i opsežniji. Moramo spomenuti i znamenitu ličnost u povijesti arheologije i

posebno epigrafike, kakav je bio Ciriacus Pizzicolti Anconitanus (1391-1452.), koji je svoj život posvetio proučavanju antike. On u više navrata posjećuje istočno Sredozemlje, grčke otoke, Atenu i Malu Aziju, te se nekoliko puta zaustavio i na našoj obali, gdje se 1436. zadržao više mjeseci proučavajući spomenike i prepisujući natpise u Zadru, Ninu, Nadinu, Hvaru, Visu, Korčuli i Kotoru. On je u našim obalskim središtima upoznao ljude koji su bili u tijeku svih duhovnih strujanja svoga vremena. Tako u Zadru prijateljuje sa Jurjom Benjom (umro od kuge 1436.), vrsnim humanistom koji prepisuje latinske klasike i daruje ih svojim prijateljima. Prikupljao je i latinske natpise u Zadru i okolici iz čega su nastale zbirke "*Codex Tragurinus*" i "*Jadestinus antiquus*", koje se čuvaju u Veneciji, Rimu i Parizu. Arheologija je međutim stara koliko i ljudska povijest, jer su ljude uvijek zanimale dragocjenosti polagane u grobovima, a znanstvene zaključke iz tih predmeta izvlači već veliki grčki povjesničar Tukidid u drugoj polovici 5. stoljeća pr. Krista.

Vrijeme kada započinje nastava arheologije kao posebnoga znanstvenoga studija je razdoblje tzv. fin de siècle-a, kraja 19. stoljeća, kada Europa uživa u svojim imperijalnim lovorikama, vladajući praktički čitavim svijetom. U tome ozračju arheologija se izdvaja kao posebna znanost i kao rezultat svoga dugoga razvitka od humanističkog zanimanja i tzv. diletantizma, ne u negativnom smislu, već naprosto širokog zanimanja određenih intelektualnih krugova "per diletto", već u prvoj polovini 19. stoljeća. Ovdje treba izdvojiti Ottfrieda Müllera (1797-1840.), koji je svojim djelom *Handbuch der Archäologie der Kunst* (1830.) sa više izdanja i na talijanskom, francuskom i engleskom, te nizom drugih spisa postavio osnove znanstvenome studiju arheologije, te je ovo djelo bilo desetljećima svojevrsna *summa archaeologica* sve do zadnje trećine stoljeća. Danac Christian Thomsen (1788-1865.) podijelio je pretpovijest na tri razdoblja, kameno, brončano i željezno doba. Sir Flinders Petrie (1853-1924.) prvi je razradio metodu istraživanja stratigrafijom tj. redoslijedom slojeva kultura. Tu su naravno i brojni drugi djelatnici na ovome polju, koje ovdje nije moguće sve spomenuti.

Arheologija je, naime, već u ovoj fazi svoje znanstvene ekspanzije postala i imperijalna znanost, koja prati planove i pretenzije velikih država u njihovim osvajanjima i podjelama teritorija i utjecaja. Schliemanova otkrića od 1871. u Troji do 1874. u Mikeni pobudila su zanimanje cjelokupnoga kulturnoga svijeta. Službena Njemačka započinje 1875. pod vodstvom Ernesta Curtiusa velika iskopavanja u Olimpiji i nešto kasnije u Pergamonu. Francuzi istražuju od 1877. Apolonovo svetište na Delosu, a od 1880. ono u Delfima. Ni carevina Austrija ne zaostaje, profesor Aleksander Konze (inače Buličev profesor u Beču) odlazi na iskopavanja na Samotraci ratnim razaračem svoje zemlje. On prvi koristi fotografiju za dokumentaciju arheoloških istraživanja. Austrijanci vrše opsežna istraživanja i u Efezu. Rusi istražuju prontranstva svoga juga na Crnome moru i grobnice Skita u velikim kurganima sa začuđujućim količinama zlatnih nalaza. Englezi su prisutni svugdje od Egipta do Perzije. Ovo je Europa rafinirane i pomalo dekadentne kulture, koja cvjeta u miru i određenom blagostanju. To je vrijeme Emila Zole i Henrika Ibsena i drugih velikih pisaca, ali i mladih stvaralaca Oscara Wildea, Rainera Marie Rilkea i Marcela

Prousta. Kod nas je u tijeku sukob tzv. starih i mladih. Stvaraju I. Vojnović, A. Tresić Pavičić, E. Kumičić. Matoš bježi u Beograd 1883, a te iste godine Kranjčević dolazi u Sarajevo. U Bosnu, tada još uvijek dobrim dijelom azijsku zemlju, Austrija unosi europsku uljudbu. Tome uvelike pomaže od 1886. i veliki hrvatski arheolog i znanstveni radnik Ćiro Truhelka, pionir niza kulturnih djelatnosti u toj staroj hrvatskoj zemlji.

Naša arheologija također doživljava relativno intenzivni razvitak, koji prethodi utemeljenju studija. U okvirima Akademije djeluje njen redovni član iz prve izabrane garniture, arheolog i povjesničar don Šime Ljubić, osnivač Hrvatskoga arheološkoga društva 16. lipnja 1878, kojem je i prvi predsjednik, a Isidor Kršnjavi tajnik. Ljubić pokreće časopis *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 1879, koji i uređuje tijekom 20 godina, dok je vodio Muzej u Zagrebu. U Dalmaciji od 1878. izlazi *Bullettino di archeologia e storia dalmata*. Uređuju ga Mihovil Glavinić i Josip Alačević, a od 1888. don Frane Bulić. Časopisi izlaze i danas i prava su riznica naše prošlosti. Brojni stručnjaci putuju našom zemljom, posebno primorskom Hrvatskom. Tako gorostas antičke povijesti i epigrafike Theodor Mommsen radeći na svome monumentalnom korpusu latinskih natpisa boravi u našim krajevima 1867. Hrvatska je dio Europe i ni u kom slučaju nije na njenom rubu, jer sve europske ideje imaju i svoje istovremene odraze kod nas. Njih nose istaknute ličnosti i mi ćemo preko njih u najkraćim crtama orisati početke našeg studija.

U tim početcima stoji osoba Isidora Kršnjavoga, velikog Hrvata i Europejca, koji je svojim školovanjem i studijama upravo u Hrvatskoj dobio čvrste temelje za daljnje studije u Europi. Ovaj je čovjek takav velikan, da njegovu istinsku ljudsku i kulturno znanstvenu dimenziju tek danas sagledavamo u njejoj pravoj veličini. I treba reći da nam kao narodu ne služi na čast da ovakav čovjek nema spomenika u glavnom gradu Hrvata ili barem u svome mjestu Našicama, gdje se rodio 1845. Kako je sam rado istakao u svome životopisu bio je franjevački đak u njihovoj pučkoj školi u Požegi i zatim dva razreda u njihovoj gimnaziji. Zabilježio je: "Rani lijepi utisci što sam ih primio kao franjevački pitomac, zasadili su mi se duboko u duši i odatle moje velike simpatije za franjevce". Prešao je u plemićki konvikt u Zagrebu, te u njemačku gimnaziju. Međutim, kako veli: "... premlad, molio je 1858. majku da ga uzme k sebi u Vinkovce, gdje je i položio ispit zrelosti 1863. Padom Bachova apsolutizma i uvođenja hrvatskoga jezika u školstvo, došlo je do narasle potrebe za hrvatskim učiteljima, pa se Kršnjavi zaposlio još kao abiturijent u svojstvu suplenta na osječkoj gimnaziji gdje je predavao povijest, njemački jezik i filozofsku propedeutiku, a k tome stenografiju i krasopis. Franjo Rački mu je bio u par navrata inspektor i veoma zadovoljan njegovim radom. Svoje izrazito likovne sklonosti razvijao je kod Huga Konrada pl. Hötzendorfa, vrsnoga slikara ondašnjega Osijeka. Otišao je u Beč 1866. i postigao doktorat iz filozofije uz studij slikarstva kopirajući znamenite slike u bečkim zbirkama. Zatim je 1869. otišao u München gdje je ostao do 1872. Oženio se i pošao na studijski boravak u Veneciju gdje je slikao čitave zime. Ponovno odlazi u Beč, pa u Rim, gdje 1875. slika u ateljeu uvaženog poljskog slikara Siemiradzokoga, predstavnika akademskoga historijskoga slikarstva. U to vrijeme u Rimu

boravi i biskup Strossmayer s kojim se Kršnjavi danomice druži i koji ga nagovara da se vrati u Zagreb i tamo primi profesuru povijesti umjetnosti i arheologije. Treba naglasiti da je Kršnjavi već po svojim likovnim sklonostima, a i po smislu za starine, strasno proučavao arheološke zbirke. Time je naročito započeo već u Münchenu s njegovim sjajnim antičkim zbirkama eginetskih skulptura i klasičnih grčkih vaza, a nastavio u firentinskim i rimskim zbirkama. To je u njemu stvorilo, rekli bismo, winckelmanski smisao za antički svijet i njegovu estetiku.

Oko njegova dolaska u Zagreb bilo je niz problema birokratsko pravne i osobne naravi, a tako i financijskih problema. Srećom njegova je žena bila iz dobro stojeće obitelji i to je Kršnjavome olakšavalo egzistenciju. Nakon što su sva ova pitanja nekako bila sređena, održao je 11. ožujka 1878. svoje nastupno predavanje na Mudroslovnom fakultetu s temom: "Znamenovanje poviesti i arheologije umjetnosti". Nakon uvodnog predavanja došlo mu je pedeset studenata, bilo je među njima i povjesničara i teologa, ali bio je to za ondašnji Zagreb veliki broj, jer ih ni u Beču nije bilo puno više.

Treba reći da Zagreb nije ni datumski puno zaostajao za Bečom. Tamo je naime Aleksandar Konze utemeljio katedru klasične arheologije 1870. godine, a katedru grčke i rimske epigrafije Otto Hirschfeld 1876, gdje je već slijedeće godine došao na jednogodišnji studij don Frane Bulić. Svojim izvrsnim organizacijskim sposobnostima i europskim vidicima Kršnjavi je na svoj način revolucionirao ne samo arheologiju i povijest umjetnosti nego i cjelokupni kulturni život Zagreba i Hrvatske. Načinio je program studija utemeljen na najboljim načelima onoga vremena. Njegova knjiga "Oblici graditeljstva u starom vieku i glavna načela građevne ljepote", Zagreb 1883, može i danas poslužiti kao obrazac za prikazivanje ove vrste građe. Za Arheološki muzej u Zagrebu otkupio je Nugentovu zbirku sa Trsata, pa je time Muzej postao najbogatiji po svojim klasičnim kipovima u čitavoj monarhiji, nakon bečkoga. Isto tako nabavio je veliku numizmatičku zbirku, a za sveučilišnu knjižnicu otkupio je za 40.000 kruna sjajnu biblioteku Antona Springera (1825-1891.), u svoje vrijeme vodećeg njemačkog povjesničara umjetnosti iz čijeg je "*Handbuch der Kunstgeschichte*" još i moja generacija učila klasičnu arheologiju. Otkupio je i kapitalnu Mignetovu zbirku ranokršćanskih pisaca i vrela "*Patrologia graeca et latina*". Zbog administrativnih funkcija što ih je obavljao u hrvatskoj vladi, naknadno je završio i studij prava u Beču od 1887-1891, te je 16. studenoga te godine postao predstojnikom Odjela za bogoštovlje i nastavu. Kršnjavi je držeći se formalno i čvrsto propisa, veoma vješto izvlačio novce iz državnoga proračuna, pa su oni umjesto u Pešti završavali u Zagrebu i Hrvatskoj. Time je ostavio svoj neizbrisivi pečat našem glavnom gradu, pretvorivši ga u istinsku metropolu svih Hrvata. Monumentalne građevine velike gimnazije, danas Muzeja Mimara, Muzeja za umjetnost i obrt, kazališta, Glazbenog zavoda i drugih, sagrađene su pod njegovom upravom. Za svoga ministროvanja sagrađio je 90 škola, građevina po najboljim standardima, te dao izgraditi ili obnoviti i popraviti i 90 crkava. Uskladio je naš sveučilišni zakon sa suvremenim europskim normama. Reforma realne gimnazije što ju je sproveo kod nas u Hrvatskoj bila je prihvaćena u Austriji i Njemačkoj.

Naravski da je ovakva opširna djelatnost zasmetala banu Khuenu Hedervariju, njegovom šefu i nadležnima u Pešti, pa su iskoristili paljenje mađarske zastave prilikom posjeta Franje Josipa i otvaranja kazališta 1895, te je Kršnjavi bio prisiljen odstupiti sa svoga položaja 1896. i to na osobni zahtjev mađarskog ministra predsjednika Banffyja. Međutim 4 i pol godine, dok je bio predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, bile su mu dovoljne da ostvari brojne svoje zamisli za što bi nekom drugom možda trebalo i pola stoljeća. U tome smislu njegova je zasluga nemjerljiva i ima svevremensku vrijednost.

U travnju 1897. na svoju je želju opet preuzeo sveučilišnu profesuru i ostao na toj dužnosti do 1918, kada ga je tzv. Narodno vijeće odmah umirovilo, čim je to moglo i bio je prvi umirovljenik što ga je ovo tijelo otpremilo. Kršnjavi je naime bio dalekovidan čovjek i već je zarana tvrdio da nam ujedinjenje sa Srbijom neće donijeti ništa dobrog. Koliko je bio u pravu danas nam je svima jasno. Čovjek brojnih talenata nije bio samo graditelj, profesor i sjajni administrator, već je imao i literarne i druge sklonosti. Poznat je njegov prijevod u prozi cjelokupne Danteove "Božanske komedije" sa opsežnim komentarima iz koje su naraštaji upoznavali ovo veliko pjesničko djelo. Bio je uvjereni katolik i od mladih dana franjevački trećoredac, pa je svoju ljubav prema sv. Franji i franjevaštvu iskazivao i u kasnim godinama nalazeći snage da se u starosti od 77 godina penje po zidarskim skelama. U franjevačkoj samostanskoj crkvi na Kaptolu u Zagrebu naslikao je veliku fresku od 15 m² "Sv. Franjo propovijeda pticama" anticipirajući suvremenu ekološku popularnost ovoga jedinstvenoga sveca. Tih godina napisao je i jedan od najboljih romansiranih životopisa Franje u dvije knjige s naslovima "Božji sirotan" što ih je Književno društvo Sv. Jeronima u Zagrebu tiskalo u svojim redovnim izdanjima 1925. i 1926. godine. I danas pamtim s koliko sam dječaćkog užitka čitao te knjige u svojoj 14 godini. Svoj vlastoručno napisani kratki životopis završio je riječima: "Kršnjavi nije tražio drugo doli opće dobro svoga naroda, a kroz to napredak čovječanstva. To je bila njegova ambicija i jedini njegov cilj". To je jezgrovito izrekao i to je doista i puna istina o njemu. Umro je 5. veljače 1927. u 82. godini života.

Kršnjavi je bio vrstan znalac ljudi, što se posebno vidi u njegovim, nažalost od nesavjesnih pojedinaca, okrnjenim sjećanjima. Njegova je velika zasluga što je u arheologiju usmjerio i Josipa Brunšmida (1858-1929.), Vinkovčanina, koji je iz rodnooga grada, antičkih Cibala, u čijim se vrtovima često nalaze antički novčići, keramika i drugi predmeti, ponio ranu ljubav prema povijesti i starinama. Bio je čak poznate vinkovačke gimnazije, a u Beču je studirao povijest i zemljopis, te bio i pažljivi slušač u vrsnom arheološko-epigrafskom seminaru (1876-1882.). Već je u vrijeme studija objavio svoj epigrafički rad "*Inschriften aus Cibalis*" u seminarskoj publikaciji "*Archäologisch - epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich*", 2, 1878. Njegovo naročito zanimanje za natpise i numizmatiku postat će predmetom trajnoga životnoga opredjeljenja. Njegova bibliografija od 119 naslova pretežno obrađuje tu specifičnu građu i to na najboljem znanstvenom nivou svoga vremena, pa su ti radovi i danas nezaobilazna temeljna literatura za proučavanje dotične građe kod nas pa i šire. Radovi koje je već u Beču

objavio, kao i oni za vrijeme službovanja na vinkovačkoj gimnaziji od 1882-1892, privukli su pažnju Kršnjavoga, koji ga je ove potonje godine doveo u Zagreb i iste godine uputio na postdiplomski studij u Beč, gdje je Kršnjavi prijavio svoju disertaciju "O povijesti grčkih naseobina u Dalmaciji", te ju je i obranio 1895. Nakon jednogodišnjeg boravka u Beču vratio se u Zagreb, gdje ga je Kršnjavi postavio za kustosa arheološkoga odjela Muzeja. Kako je Kršnjavi tada radio na novom sveučilišnom zakonu, to je tim aktom 1893. odvojio nastavu arheologije od povijesti umjetnosti, na taj način da je osnovao naš Arheološki zavod Filozofskoga fakulteta, koji eto i danas postoji i slavi svoju stotu obljetnicu i to u konačno slobodnoj i neovisnoj domovini. Rektor Sveučilišta bio je te godine Josip Pliverić, poznati pravni stručnjak i pisac. Kršnjavi je svojim zakonom ujedno odredio da predstojnik Zavoda i katedre za arheologije bude i ravnatelj Muzeja, što je vrijedilo sve do 1951. godine. Brunšmid je nakon doktorata odmah imenovan ravnatelj muzeja i slijedeće 1896. prvim izvanrednim profesorom arheologije, a redovnim profesorom je postao 1902. Dopisni član Akademije je postao 1899. Poput Kršnjavoga bio je čovjek velike radne energije. Spomenimo na primjer, da je pored tisuća arheoloških predmeta osobno inventirao i blizu 70.000 novčića u muzejskoj zbirci, koju je doveo do jedne od najvećih numizmatičkih kolekcija u jugoistočnoj Europi, poslije Atene. Uredio je 14 svezaka muzejskog "Vjesnika Hrvatskoga arheološkoga društva", koji je bio glasilo te ustanove. Doveo je časopis na Europsku znanstvenu razinu i ugled, uspostavivši zamjenu sa svim iole značajnim srodnim ustanovama u svijetu i ta zamjena na tim osnovama i danas funkcionira. Stvorio je i jedinstvenu mrežu muzejskih dopisnika s terena iz niza malih mjesta i naselja, župnika, učitelja i drugih u čijim se tekstovima često nalaze zrna dragocjenih arheoloških obavijesti o predmetima i lokalitetima, koji su danas izgubljeni ili uništeni. Svojim znanstvenim radom povezivao je hrvatski sjever i jug. U izdanjima svoga seminarara u Beču objavio je prerađenu i dopunjenu svoju disertaciju pod naslovom: "*Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*", "*Abhandlungen des Arch.-epigr. Seminars der Universität Wien, herausgegeben von O. Bendorf und E. Bormann, Heft XIII, Wien 1898*". Budući da ne postoji novo djelo koje bi ovu knjigu zamijenilo, to je ona još uvijek nezaobilazna rasprava za ovu građu i bez sumnje još i danas jedno od najviše citiranih znanstvenih djela naših auktora u svijetu. Aktuelnost i trajna vrijednost ove rasprave potvrđena je i činjenicom da je pretiskana kao anastatsko izdanje poznatog nakladnika Alda Ausilia u Padovi 1979. godine i ubrzo rasprodana.

Nažalost, druge brojne Brunšmidove studije nisu našle takva odjeka iz prostoga razloga što su objavljivane pretežno na hrvatskom jeziku. To je na pr. slučaj sa drugom njegovom klasičnom i kapitalnom radnjom: "Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu", što ih je objavio u muzejskom "Vjesniku" od broja 7-12. To je ustvari velika knjiga katalog, koja je obradila više stotina spomenika iz muzejske zbirke, koja je i danas sačuvala svoju vrijednost. Nažalost "*Slavica non leguntur*" ustvrdio je poznati belgijski bizantolog Henri Gregoire na kongresu u Bruxellesu 30-tih godina, što nažalost

vrijedi i danas, pa se rezultati naših stručnjaka ili zapostavljaju ili ignoriraju uz poneku časnu iznimku u novije vrijeme. Brunšmid je predavao grčke i rimske starine sa naglaskom na klasičnoj arheologiji, te numizmatiku i epigrafiju. Od 1902-1910. bio je ravnatelj Strossmayerove galerije, te predsjednik povjerenstva za čuvanje spomenika od 1914. pa dalje. Veliki i neumorni rad djelovao je na njegovo zdravlje, te je posljednjih godina života teže bolovao. Ipak je doživio da mu o 70-oj obljetnici života na bolesničkom krevetu uruče svezak muzejskog "Vjesnika" (XV, 1928), što su mu ga posvetili prijatelji i suradnici, a uredio ga je Viktor Hoffiller. U jesen iste godine je preminuo. Njegov odlazak značio je i završetak jedne velike epohe u razvitku hrvatske arheologije i zagrebačkoga Arheološkog muzeja.

Stjecajem okolnosti Brunšmidov je nasljednik postao drugi zaslužni Vinkovčanin, Viktor Hoffiller, rođen u tome gradu 19. veljače 1877. I on je završio dobru gimnaziju u svome gradu, a Brunšmid mu je bio profesor. Studij filologije započeo je u Zagrebu, a na Brunšmidovu preporuku nastavio u Beču, klasičnu arheologiju i filologiju. Profesori su mu bili vodeća imena ondašnje bečke znanosti poput Bendorfa, Schneidera, Bormanna, Kubitscheka i Hoernes. Već kao student surađuje na prikupljanju natpisa za veliki projekt Pruske Akademije u Berlinu, *Corpus inscriptionum latinarum*, što ga je zasnovao veliki Theodor Mommsen. U tu je svrhu Hoffiller boravio u Italiji i Bugarskoj. Doktorirao je s temom "Trački konjanik" 1900. Slijedeće 1901. godine postao je kustos Arheološkog muzeja u Zagrebu, gdje je postao desna ruka ravnatelju Brunšmidu u svim muzejskim poslovima, posebno oko muzejskog "Vjesnika", čiji je samostalni urednik postao 1919. godine. Predavanje prethistorije i arheologije jugoslavenskih zemalja (rimske provincijalne arheologije) povjereno mu je 1921, kao honorarnom docentu. Kada je Josip Brunšmid po novom zakonu umirovljen sa 65 godina, na njegovu je preporuku Hoffiller imenovan redovitim profesorom klasične arheologije, a po zakonu o Hrvatskom narodnom muzeju iz 1918. istovremeno je postavljen i za ravnatelja Muzeja, te je tako u potpunosti zamijenio Brunšmida, koji je i dalje honorarno radio u numizmatičkoj zbirci, dok ga očna bolest nije u tome sasvim onemogućila 1927. godine. Po dolasku u Muzej Hoffiller je nastavio svoju zamjernu publicističku djelatnost, pišući u svim godištima muzejskog "Vjesnika", u kojem objavljuje raznovrsne arheološke materijale i izvještaje o svojim istraživanjima. Među njegovim brojnim raspravama treba izdvojiti opsežnu i značajnu studiju "Oprema rimskog vojnika u prvo doba Carstva", što ju je objavio u godištima muzejskog "Vjesnika", 11, 1910-11. i 12, 1912. To je ustvari čitava knjiga velikog 4° formata od 220 stranica sa brojnim ilustracijama, u kojoj se na temelju arheoloških nalaza i svih relevantnih antičkih vrela, obrađuje spomenička građa koja do ove rasprave nije uopće bila tako temeljito prikazana ni u europskoj literaturi, pa je, možemo slobodno reći, i danas na svoj način kapitalna za poznavanje ove bogate baštine. Nažalost ona nije imala odjek poput Brunšmidovih grčkih natpisa. Da je možda bila objavljena na njemačkom bila bi i ona bez sumnje jedno od veoma citiranih naših arheoloških rasprava. Meni je osobno mađarski profesor Aladar Radnoty, poznati proučavalac rimske vojničke povijesti,

rekao na kongresu u Münchenu 1976, da je ta rasprava i danas jedan od najboljih tekstova na tu temu.

Velike su Hoffillerove zasluge na objavi antičkih natpisa. Pored značajne već spomenute suradnje na Corpusu latinskih natpisa, objavio je skupa sa B. Sarijom (koji je obradio slovenski dio Norika) 1938. u izdanju Međunarodne Unije Akademija u Bruxellesu djelo: "Antike Inschriften aus Jugoslawien" u kojima su uključeni natpisi Norika i Panonije. Posebna vrijednost i novum u dotadašnjoj praksi objave je da je svaki natpis, gdje god je to bilo moguće, dobio odgovarajuću fotografiju ili crtež. Nažalost Hoffiller zbog slabog vida nije stigao dovršiti i drugi dio sa Donjom Panonijom, iako je imao pripremljen dobar dio građe. Međutim i ovako je ovo djelo trajni spomenik njegovoj epigrafičkoj spremi. Skupa sa Mihovilom Abramićem uredio je poznati znanstveni zbornik "Strena Buliciana" posvećen don Frani Buliću za njegovu 75. obljetnicu, Zagreb - Split 1924. Opsežna knjiga s radovima niza najpoznatijih naših i europskih stručnjaka. I Hoffiller je doživio da su mu domaći i inozemni kolege i prijatelji, njih 40 na broju, posvetili vrijedni i opsežni zbornik "Serta Hoffilleriana" prigodom 60 obljetnice 1937. (izišlo 1940.). Bio je vrstan predavač i znalac svoje struke, čovjek široke kulture, veliki putnik i sudionik mnogih znanstvenih kongresa i skupova, pa je svoja zanimljiva i velika iskustva unosio i u svoj pedagoški rad. Rado smo hrlili na njegova predavanja, iako sam ga slušao kao student prve i druge godine, na kraju njegove pedagoške karijere školske godine 1950/51. Sjajna su bila njegova predavanja i seminari o klasičnim grčkim vazama, skulpturi, Pompejima, starim zanatima, natpisima i drugoj građi, posebno o omiljenoj mu numizmatici. Bilo je to uistinu enciklopedijsko znanje o antici, odlične bečke škole. Bio je dopisni član Jugoslavenske akademije i inozemnih arheoloških udruženja i instituta u Austriji, Njemačkoj i Rumunjskoj. Bio je dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu školske godine 1933-34. Njegovo bečko sveučilište obnovilo mu je 1950. počasnu doktorsku diplomu. Bio je dugogodišnji predsjednik Hrvatskoga arheološkoga društva i član Numizmatičkoga društva, a vršio je i druge brojne društvene i javne funkcije. Umro je 17. siječnja 1954. u 77. godini života. Za sobom je ostavio prepoznatljivi trag u hrvatskoj i europskoj arheologiji, vrstan arheolog i pedagog, svestrani muzejski radnik, čija je djelatnost dosegala daleko izvan njegova radnog kabineta.

U teškim godinama drugog svjetskog rata teret muzeologije i arheologije nosio je Mirko Šeper. Rođen je u Zagrebu 26. rujna 1912, gdje je završio klasičnu gimnaziju i zatim od 1931-1936. studirao arheologiju i povijest umjetnosti kod Hoffillera, A. Schneidera, G. Novaka i drugih. Od 1938. bio je kustos u Arheološkom muzeju i predavač na Akademiji likovnih umjetnosti. Doktorirao je 1940. s temom "Antičke geme i amuleti", gdje je posebnu pažnju posvetio specifičnim gnostičkim gemama. Od 1943-1945. bio je izvanredni profesor arheologije i vršilac dužnosti upravitelja Arheološkog muzeja. Skupa s tisućama drugih hrvatskih intelektualaca i patriota 1945. u novoj tzv. komunističkoj "slobodi" strpan je u zatvor i robijao je od 1945-1947, kada je nekako izišao i bio naravno marginaliziran bez posla i sredstava za egzistenciju. Konačno je 1952. kao potrebni

stručnjak dobio posao u Leksikografskom zavodu, gdje je postao redaktor za arheologiju, povijest, povijest umjetnosti i etnologiju. U tom je svojstvu samozatajno ispisivao na tisuće redaka u većim i manjim natuknicama. Spomenimo na pr. opsežnu studiju o pomorskim ratovima u pomorskoj enciklopediji. Sudjelovao je u poznatim Schmidtovim iskopavanjima na Vučedolu i pod njegovim je ravnateljstvom Muzej kao svoje izdanje objavio kapitalnu studiju o tim istraživanjima. Šeper je imao izrazite sklonosti za teoretski i sintetički pristup problemima. Njegova studija o neolitičkoj plastici "Prapovijesne glinene figure" i danas je dobar i opsežan rad o tim spomenicima kod nas. Pisao je i o starohrvatskoj arheološkoj ostavštini, tako i o Višeslavovoj krstionici, koju suprotno od većinskih mišljenja stručnjaka datira u 11. stoljeće što ipak neće biti, jer je to već Karaman dovoljno uvjerljivo obrazložio. Posebno je, međutim, vrijedna i jedinstvena njegova rekonstrukcija rimskih putnih kola iz Poljanca kod Ludbrega. Svestrano je obradio desetke željeznih i drugih komada ovog arheološkog nalaza i odlično priveo kraju rekonstrukciju davnog antičkog prometalu. Nažalost ovaj samozatajni i vrsni hrvatski arheolog i patriot, isključen nasilno iz svoje struke u najboljem razvitku, prerano je preminuo nakon iznenadne i kratke bolesti 21. listopada 1970. u 59. godini života. Ono što je napisao i učinio u svojoj struci ostat će međutim kao trajni poklad u razvitku naše arheološke znanosti.

Nakon što je Viktor Hoffiller otišao u mirovinu nastavu klasične arheologije i epigrafije preuzeo je Branimir Gabričević. Sada se nastava odvijala u novoj muzejskoj zgradi nekadašnjoj Vraniczanyjevoj palači na Zrinjevcu 19, kamo su Arheološki muzej i seminar prešli 1946. godine. Arheološki zavod i seminar su tu ostali do 1963, kada smo prešli u novu zgradu Filozofskog fakulteta na Trnju, gdje se i danas nalazimo. Gabričević je na Fakultet došao iz Rima, gdje je bio upravnik poslova vlade Jugoslavije pri Svetoj Stolici u Vatikanu (1945-1949.). Bio je i Hoffillerov student. Rođen je Podgori ispod Biokova 8. srpnja 1915. Klasičnu gimnaziju završio je u Splitu, a studij klasične filologije i arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1938. Doktorirao je 1952. tezom: "Mitrin kult na području rimske provincije Dalmacije", čime je inaugurirao svoje bavljenje orijentalnim religijama i njihovim odjecima u antičkoj Dalmaciji, čemu je dao značajne prinose. Isto su tako vrijedni i njegovi radovi posvećeni epigrafiji kako antičkoj tako i srednjovjekovnoj, antičkom urbanizmu na našoj obali, ranokršćanskoj arheologiji, odnosima ilirskih zajednica sa grčkim i rimskim svijetom, prežicima ilirskih društvenih i religijskih poimanja u antici. Tu se posebno izdvaja njegova opsežna studija, objava važne antičke, rimsko ilirske nekropole u Ruduši kraj Sinja. Iz Zagreba je 1954. otišao u Split, gdje je postao ravnatelj Arheološkog muzeja, što je obavljao do 1969, kada je postao profesor antičke arheologije na Filozofskom fakultetu u Zadru do 1978. Umirovljen je kao redoviti profesor antičke povijesti na Filozofskom fakultetu u Novome Sadu 1980, gdje je prešao iz obiteljskih razloga. Pisac elegantnih i vrijednih rasprava, bio je i vrstan predavač i kozer, koji je svoje slušače suvereno uvodio u kompleksne fenomene davnog antičkog svijeta, što ga je u svojim izlaganjima znao tako približiti i oživjeti, pokazati svu veličinu

toga svijeta, ali i njegove strahove i tjeskobe. U svim svojim učenicima ostavio je pečat svoje humanističke osobnosti i ljubavi prema neprolaznim vrijednostima davnih stoljeća.

Nakon Gabričevića na zagrebačku antičku katedru dolazi još jedan velikan naše arheologije Duje Rendić-Miočević, čija je nedavna smrt nenadoknadivi gubitak za našu znanost i za sve one koji su bili njegovi studenti, kolege i prijatelji. Svojim je životom i djelom utisnuo neizbrisivi pečat našem arheološkom studiju i znanosti u cjelini. Rođen je 29. lipnja 1916. u kući koja se nalazi u Dioklecijanovoj palači u Splitu, u staroj i plemenitoj obitelji. Mjesto rođenja kao da je predodredilo njegovo životno bavljenje svijetom antike. U rodnom gradu je završio klasičnu gimnaziju i 1934. upisao klasičnu filologiju, arheologiju i povijest umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i diplomirao 1939. godine. Profesori su mu bili V. Hoffiller, N. Majnarić, A. Mayer, G. Novak i drugi. Nakon što je 1948. doktorirao sa tezom: "Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije" imenovan je za ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu, naslijedivši Mihovila Abramića. U jesen 1954. izabran je za izvanrednoga profesora antičke arheologije, te je nakon B. Gabričevića reorganizirao nastavu i djelatnost Arheološkoga zavoda na suvremenim postavkama. U tu svrhu u nastavu su uključeni na katedri prethistorije Vladimir Mirosavljević i Stojan Dimitrijević, a na katedri srednjovjekovne arheologije Zdenko Vinski. Isto tako u nastavi je sudjelovao i ljubljanski nastavnik prethistorijske arheologije, posebno kovinskih razdoblja, France Starè. O njihovom radu izlagat će kolegica Nives Majnarić-Pandžić. U nastavu je 1957. uključen i asistent za antičku arheologiju Marin Zaninović.

Rendić-Miočević je predavao antičku klasičnu i provincijalnu arheologiju, grčku i latinsku epigrafiju i numizmatiku, te ranokršćansku arheologiju, u brojnim i opsežnim kolegijima. Za redovnog profesora izabran je 1961, a u mirovinu je otišao 1983. godine. Pokrenuo je i uređivao publikaciju Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu "Opvscvla archaeologica". Nastavljajući tradiciju povezanosti muzejske i sveučilišne djelatnosti postao je ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu (1966-1979.) i voditelj njegova numizmatičkog odjela, te uređivao muzejski "Vjesnik". Organizirao je i vodio postdiplomski studij arheologije i povijesti kulture u Zagrebu, u Međusveučilišnom centru u Dubrovniku, te sudjelovao u studiju arhitektonskog nasljeđa u Splitu. Izvanredni član JAZU, sada HAZU bio je od 1966, a za redovnog člana izabran je 1977. Vodio je akademijin Zavod za arheologiju i uređivao njegovu publikaciju "Arheološki radovi i rasprave". Bio je redovni vanjski član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i jedan od osnivača njenog Centra za balkanološka ispitivanja. Bio je član Njemačkog arheološkog instituta u Berlinu i Frankfurtu na Majni, Talijanskoga nacionalnoga instituta za prethistoriju i protohistoriju u Firenzi, Austrijskog arheološkog instituta u Beču. Član Međunarodnog komiteta za grčku i latinsku epigrafiju u okviru UNESCO-a. Bio je urednik u enciklopedijama Leksikografskoga zavoda u Zagrebu. Vršio je brojna arheološka istraživanja u Saloni, Danilu Gornjem kraj Šibenika (antički Rider) skupa sa V. Mirosavljevićem, Lombardi na otoku Korčuli, Murteru, Budvi, Skoplju, Bitolju i drugdje.

Objavio je preko dvije stotine znanstvenih i stručnih rasprava i knjiga. Njegovi radovi posvećeni su širokom krugu ilirskih tema, od odnosa sa Grcima i Rimljanima i svega što ti procesi uključuju, onomastička i kulturna pitanja, ilirske vladare i njihove novce, natpise. U svim tim brojnim i složenim temama dao je nezaobilazne i poticajne priloge i rješenja utvrđena na egzaktnim arheološkim dokumentima, kroz optiku i drugih povijesnih vrela, starih auktora, natpisa i novaca, što ih je tako dobro tumačio i poznao. Vrstan predavač, uvijek spreman pomoći svakome tko je to tražio, odgojio je niz vrijednih stručnjaka, koji se trude nastaviti njegovo djelo u našim danima, u dobroj tradiciji zagrebačke arheološke škole čijem je razvitku i on dao svoj veliki prilog.

Svi ovi dragi ljudi i stručnjaci, koje smo ovdje morali samo pregledno prikazati ušli su u panteon hrvatske znanosti i trajno obilježili prvo stoljeće arheološke nastave na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Svojim životom i djelom oni su stvarali znanstvenu legitimaciju svoje hrvatske domovine i time pomogli ostvarenju i vlastitog sna, slobodne Hrvatske države. U toj državi, zahvaljujući u provm redu i njima, osigurana je i budućnost hrvatske arheologije, kojoj su ovi naši prethodnici i učitelji postavili duboke i čvrste temelje. Neka im je vječna slava i hvala!

IZBOR LITERATURE

- Bulić F. Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, Zbrnik Matice hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskoga kraljevstva, Zagreb 1925, 95-246.
Corolla memoriae Iosepho Brunšmid dicata, Izdanje Hrvatskog arheološkog društva, sv. 4, Vinkovci 1979.
- Hoffiller V. Arheologija u Hrvatskoj u zadnjih dvadeset i pet godina, Obzor, Spomen knjiga 1860-1935., Zagreb 1936, 154-156.
- Karaman Lj. Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji, Obzor, Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb 1936, 157-160.
- Katić L. Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji, Obzor, Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb 1936, 161-166.
- Kršnjava I. Zapisci iza kulisa hrvatske politike, priredio I. Krtalić, Zagreb 1986.
- Ljubić Š. O napretku arheološke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji, Rad Jugoslavenske akademije, knj. 80, Zagreb 1886, 148-164.
- Mimik I. Uz jednu stogodišnjicu: Viktor Hoffiller, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. 26, br. 2, Zagreb 1877, 5-13.
Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti, Sto godina nastave povijesti umjetnosti i arheologije na Zagrebačkom Sveučilištu, Zagreb 1981.
- Zaninović M. Antička arheologija u Hrvatskoj, Opvscvla archaeologica, 11-12, Zagreb 1987, 1-71.
- Zaninović M. Duje Rendić-Miočević (29. VI 1916 - 30. IV 1993.), In memoriam, Opvscvla archaeologica, 16, Zagreb 1992 (kolovoz 1993.), 9-13.